

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

יסוד המקרא בסגנון אחד-העם

(במלאות מאה שנה להולדתו)

אחד-העם, במאמרו „הלשון ודקדוקה“, מייחד את
הדיבור על לשון המשנה, ובציינו את ערכה בתפתחות הלשון
העברית הוא אומר, כי „לשון המשנה היא רפורמה עצומת

וסיסטמטית בפרטים רבים, לא רק בנוגע לאוצר המלים, כי אם גם בעצם צורת הלשון. ובהמשך העניין הוא אף מפרט וכותב: „שימוש הואי חמהפכת נתבטל לגמרי; מלת „אשר“ איננה עוד, ותחתיה באה בכל מקום אות השימוש „ש“; תמונת העתיד לרבות נסתרות, הארוכה והכבדה, אינה נוחגת; ובמקומה תבוא תמונת הרבים („הבנות יזונו“); הרבה תמונות מנל״ה נוהגות גם בנל״א („לקרות“, „יצתה“); היא התפעל נהפכה לנו״ן; נתחדש משקל שפעל („שעבד“, „שחרר“); שימוש חדש בפעול (רכוב, לקוחות); הרכבות חדשות להגבלות הזמנים ואופני הפעולה („היה מהלך“, „עתיד להפריש“); — וכאלה עוד שינויים גדולים שנעשו לכללים קבועים הנוהגים בכל מקום.

אולם בבואו לדבר באותו מאמר על תחיית הלשון „אחר שנפסקה התפתחותה כל ימי האמוראים והגאונים“ הוא אומר, כי הלשון „לא התחילה חיה ממקום שנפסקו בתקופת המשנה, אלא ערבבה יחד את שתי התקופות (כלומר תקופת המקרא ותקופת המשנה), שעברו עליה“. ולקראת הסיום במאמרו הוא מדבר על „דקדוק לשון עברית“, הצריך „לכלול מנהגי אותה הלשון החיה במיטב ספרינו, המעורבת מלשון המקרא והמשנה, ביחד עם השינויים ותהוספות שנעשו בדורות המאוחרים“.

ומאחר שאחד-העם לא קבע פרטים בדבר אותה מזיגה של מקרא ומשנה בלשון החיה שבספרות החדשה, יהא מן העניין לבדוק בסגנונו של אחד-העם עצמו מבחינה זאת של שיבוץ יסוד המקרא, ונראה, כיצד אחד-העם —

אחד מאבות הסגנון העברי, בתחום המסה והפובליציסטיקה – ידע להשתמש בחומר הלשון של כל התקופות. בניגוד לעצה היעוצה היום מצד כמה חוקרי לשון שבדורנו, הגורסים „תפוס לשון אחרון“ (כלומר לשון המשנה) ופוסלים את תקופות לשון המאוחרות; בניגוד לדעה זו – הרי אחד-העם משתמש בסגנונו בלשון המקרא, הן מצד אוצר המלים (כגון: עתה – עכשיו), הן מצד הסגנון והן מצד הדקדוק.

אוצר מלים מקראי. המלה „כי“ רווחת בסגנון אחד-העם, כמו: „כי רק מעשים טובים“... (במאמרו „לא זו הדרך“, מאמר ראשון), וכן שם: „כי ברבות הימים“, ובמאמרו השני של „לא זו הדרך“ נמצא: „כי אולת היא“, ועוד בהרבה מקומות אחרים; ואם באנו לפרט, אין אנו מספיקים. כן רווחת בכתיבתו המלה „אשר“, ב„לא זו הדרך“ (מאמר ראשון): „הרעיון אשר אנו דנים עליו“, ובמקום אחר שם: „צריכים אנו להתבונן תחילה על החליפות אשר עברו עליה“. והרי עוד שתי מובאות מאותו מאמר: „אשר שמה לפנינו תורת משה“, „והטוב אשר ישיג את הכלל“, וכן המלה „כאשר“ (שם): „כאשר יוסיף הרעיון להשתרש יותר ויותר“.

בהרבה מקומות משתמש אחד-העם במלה „תחת“ (בהוראת „במקום“), ונסתפק במובאה אחת: „אבל תחת זה היינו משתדלים ביתר עוז“ (לא זו הדרך, מאמר ראשון). אחד העם משתמש גם במלת הקשר המקראית המובהקת, במלת „אפוא“, כמו שמצינו ב„לא זו הדרך“ (מאמר שני):

„מי זה איפוא יערוב לכו להגביל בצמצום תכונות עם
 כמונו“. בהרבה מקומות נמצאת „אז“ ואפילו בצירוף מקראי
 מובהק: „ומני אז — מתאונן הסופר“ וכו' (פצעי אוהב).
 בייחוד מרבה אחד-העם להשתמש במלה „אז“ כמלת שליבה
 במשפטים ארוכים (פריודה בלעז), כגון: „ואם נזכור עם זה,
 כי גם ספרי חינוך טובים אין לנו עוד, ועל המורה לברוא
 בעצמו יש מאין — אז נבין, מה קשה למצוא מורה עברי
 הגון, ואז נבוא לידי הכרה, כי, שאלת החינוך העברי,
 היא באמת בעיקרה וביסודה, שאלת המורים“ וכו' (אמת
 מארץ ישראל, מאמר שני).

בסגנון אחד-העם נמצא „מקנה“ במקום „קנייה“, כגון:
 „במצב כזה לא נתפלא כלל אם במהרה בקרוב אי אפשר
 יהיה למצוא בארץ-ישראל אדמה למקנה“ („אמת מארץ
 ישראל“, מאמר ראשון); ובמקום אחר שם: „גם בנוגע למשפטי
 הארץ על דבר מקנה קרקעות... עוד נגשש... באפלה.“
 אחד-העם לא פסל את המלה המקראית „עתה“, והיא נמצאת
 ב„אמת מארץ ישראל“ (מאמר ראשון): „עתה הנה עזבתי
 את הארץ משאת נפשי, עזבתי בלב נשבר ורוח נכאה.“
 אגב, במשפט זה יש עוד מלים וצירופים מקראיים, והם:
 „הנה“, „משאת-נפשי“, „נכאה“. המלה הארכאית, כביכול,
 „טרם“ ושימושה המקראי המובהק — אחרי „טרם“ יבוא
 הפועל בצורת עתיד — נמצאים במסתו „דרך הרוח“;
 „ובחלומנו, ותנה האנטיסמיטיסמוס טרם יהיה בארץ“.

רווח אצלו הצירוף המקראי „למען דעת“, כמו: אך
 למען דעת עד כמה“ וכו' (לא זה הדרך, מאמר ראשון).

זכן: „למען נראה“, כמו שמצינו: „די לנו להזכיר בדרך כלל את המעשים מן העבר הקרוב. למען נראה, כי אין כל דבר וכו' (פצעי אוהב). המלה המקראית „מבלי“, אף היא מצאה לה מקום בסגנונו „מיהרנו, מבלי לחכות עד“ וכו' (שם).

שימוש זמנים מקראי. רב מאוד בסגנון אחד-העם שימוש המקור בפעלים השונים, שימוש מרובה-פנים – בנפרד, בנסמך ובנטייה; ועם אותיות השימוש ביית וכף, כמו שיודגם להלן: „ובלכתם בדרכים אלו (לא זה הדרך, מאמר ראשון); ושם: „מעשים טובים... המעידים על המצא בלבם“ וכו'; ובמקום אחר שם: „בהודע לכל העם, כי החשבון לא עלה יפה“. במאמר „הכהנים והעם“ מצינו: „מבלי פנות לכל הבוז והלעג“; ובמקום אחר באותו מאמר: „למרות היותם חברים לחברה“. ולקראת הסיום באותו מאמר: „בהיותם למופת בקרבם לעבודה“. במסה „פצעי אוהב“: „בתתה להם רק תמונה חדשה“; ובמקום אחר באותו מאמר: „כי בהיותו“. במאמר „אמת מארץ ישראל“ (מאמר ראשון) מצינו: „בבואי שמה, לפני שלושה ירחים“; ואגב, בקטע זה אנו רואים עוד שתי מלים הרווחות במקרא: „שמה“, „ירחים“. במאמרו „חשבון הנפש“: „והזכרונות האלה, נחלת העבר, בעוררם בו פחד ודאגה“ וכו', ובמקום אחר שם: „מצב כזה לא יוכל חפץ הקיום נשוא“; אגב, במשפט זה יש לציין גם את המלה המקראית „חפץ“. ועוד מובאה אחת מאותו מאמר: „בתתו צורה חדשה לשלשלת הסיבות והמסובבים“.

אחד־העם אינו מזיר את עצמו משימוש זמן מקראי.
 בהביאו צורת עתיד בהוראת הווה: „וככה יתפרדו
 בני ישראל לארצותם לגוייהם, וכל חלק מהם ילבוש
 צורה מיוחדת לפי רוח עם הארץ” (במאמרו „ד”ר פינסקר
 ומחברתו”); „יתפרדו” בא במובן „מתפרדים”, „ילבוש”
 במובן „לבוש”. ודוגמה שנייה לאותו שימוש לשון: „על כן
 יזהירו הסדגוגים בצדק, לבלתי עורר את הילדים
 על מגרעותיהם המוסריות בראשית התפתחותם” וכו’; אגב,
 במשפט זה נמצאות עוד שתי צורות מקראיות: „לבלתי
 עורר” — כמו שחודגש במובאה.

שימוש לשון מקראי — בכתיבת אחד העם — אינו
 מסוור ומרוחק, אלא לפעמים אחה מוצא משפט שלם ארוך,
 ובו נזדמנו כמה תופעות לשון מקרא, כמו שנראה בסמוך:
 „אז באה החכמה בלבו (בלב העם) וראה והבין, כי אך
 שקר נחלו לו מאשריו, כי הלבישוהו מלבושי זרים
 אשר לא יאותו לרוחו, ויעשוהו (עתיד עם וי”ו) ההיפוך
 (לעבר) למנוד ראש לאוהביו ולאויביו גם יחד. ומני
 אז החלה גם לספרות תקופה חדשה” (במאמרו „האדם
 באוהל”).

רשימה זו לא באה למצות אותו נושא רחב עניין
 בסגנון אחד־העם. הובאו דוגמות מועטות — כחופן מן הערכמה —
 והן פרטים הבאים ללמד על כלל סגנונו של אחד העם.
 סגנון, המשתמש במקורות לשון שונים — מקרא ומשנה, אגדה,
 ספרות ימיה־ביניים ושכבות לשון מאוחרות.